

ЕКОНОМІКА, МЕНЕДЖМЕНТ ТА ЕКОЛОГІЯ

УДК.339.543.624.

Л. М. Нессен, к. т. н., доц.; Т. В. Сердюк, асп.; Ю. В. Дорохіна, студ.

АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

Не дивлячись на позитивні тенденції, що зумовлюють економічне зростання в Україні, в цілому економічний стан ще залишається кризовим. Це пов'язується із кардинальними змінами в політичній та економічній сферах, такими як утвердження країни як незалежної держави; зрівняння в правах усіх форм власності; здійснення реформування структури народного господарства; становлення нових економічних відносин у зв'язку з порушенням традиційного міжреспубліканського обміну; реалізація нової економічної політики [1].

Нинішня ситуація в Україні вимагає рішучих реалістичних рішень і конкретних дій, направлених на відродження економіки. Розвиток держави поки що не відповідає тим тенденціям, які передбачав Уряд протягом всіх років незалежності України. Тому подальше покращення економічної ситуації можливе тільки через широке впровадження прогресивних способів організації виробничих і комерційних сил. Одним з таких способів є створення оптимально розподілених по території України вільних економічних зон (ВЕЗ) із забезпеченням необхідною нормативно-законодавчою базою.

Позитивний вплив реформ в Україні ще недостатній. В економіці продовжують домінувати негативні процеси. Це пояснюється глибокою кризою, яка почалася на початку 90-х років. В цей період спостерігалось значне падіння ВВП, рівень інфляції сягав надзвичайно високих значень (табл.). В надзвичайно кризовому стані перебуває аграрний сектор. Залишається низькою рентабельність промисловості та інших галузей економіки. Відсутні ознаки подолання платіжної кризи (за станом на 1 грудня 1999 р. обсяг кредиторської заборгованості становив 223 млрд. грн., обсяг дебіторської заборгованості — 172 млрд. грн., заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат бюджетних установ становила 2,1 млрд. грн.). Продовжує знижуватись життєвий рівень населення.

Показники динаміки зміни ВВП та інфляції

Показники	Роки							
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Реальний ВВП, %	90,1	85,8	77,1	87,8	90	97	98,3	99
Інфляція, %	2100	10257	501	281,7	139,7	110,1	120	119,1

Однак, слід відмітити, що в Україні намітились тенденції щодо економічного зростання. В основному подолано падіння ВВП (в 2000 р. планується ріст ВВП на 2 %). Обсяг промислового виробництва за 1999 р. зріс на 4,3 %, зростання випуску промислової продукції зафіксовано у 21 регіоні. Капітальні вкладення в основні фонди збільшились на 2,9 %. Намітилась тенденція скорочення дефіциту Державного бюджету України (у 1999 р. — 1,1 %). Рівень інфляції у 1999 р. підтримувався в запланованих межах (119,2 %).

Президентом України намічена стратегія економічної та соціальної політики на найближчі роки, в якій передбачається:

- створення необхідних передумов прискорення зростання економіки за умови жорсткого підпорядкування цій меті основних важелів фінансової, в тому числі податкової, грошово-кредитної, банківської, митної, а також промислової та аграрної політики;
- зростання інтелектуального потенціалу нації та науково-технологічних інновацій;
- здійснення активної аграрної політики;

— подолання наявного нині штучного заниження вартості робочої сили.

В розрізі цих основних напрямків мають здійснитись: проведення адміністративної реформи, запровадження додаткових інструментів подальшого зміцнення грошової та фінансової стабілізації, обмеження боргової залежності держави (на кінець 1999 р. зовнішній борг України перевищив 12,6 млрд. дол., що становить 54,2 % ВВП), обмеження корупції та тіньової економіки, розвиток внутрішнього ринку та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки, розв'язання проблем регіональної політики, удосконалення зовнішньо-економічної діяльності, проведення ефективної соціальної політики [2].

Одним із способів залучення іноземних інвестицій, збільшення обсягів виробництва, зниження безробіття є створення на території країни вільних економічних зон.

ВЕЗ — це територіально-економічні утворення, для яких встановлюються спеціальні митні, валютні, фінансові та інші режими, що забезпечують сприятливі умови для господарської діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. Перевагою ВЕЗ є залучення іноземних інвестицій, які на відміну від кредитів не вимагають повернення відсотків та самої суми вкладення.

Як свідчить світовий досвід, досягнення ВЕЗ пов'язані із розв'язанням як традиційних для світової практики, так і нових соціально-економічних задач, таких як:

- підвищення ступеня інтегрованості приймальної країни до світового господарства;
- ефективне залучення до національної економіки іноземних інвестицій;
- зміцнення експортного потенціалу країни;
- стимулювання вітчизняних фірм до підвищення свого технічного та технологічного рівня;
- ефективна зайнятість населення (приклад по Азіатському регіону див. на рис.1);
- здатність ВЕЗ виконувати функцію дослідної лабораторії для апробації різних ринкових нововведень;
- полегшення переходу від закритої до відкритої економіки;
- підвищення інноваційних можливостей території.

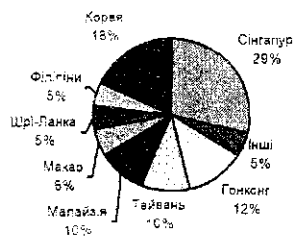

Рис.1. Зайнятість у ВЕЗ кожного регіону (Азіатські країни) у відсотках від усієї зайнятості в зонах

В економічній теорії існують 2 концептуальні підходи до організації вільних зон:

1. Територіальний підхід — зона розглядається як відокремлена територія, де всі підприємства-резиденти користуються пільговим режимом господарської діяльності.

2. Функціональний (режимний) підхід — це пільговий режим, що застосовується до визначеного виду підприємницької діяльності незалежно від розташування відповідної фірми в країні [3].

Аналіз наявних у світі ВЕЗ різноманітної орієнтації дозволяє провести таку класифікацію зон (див. рис. 2):

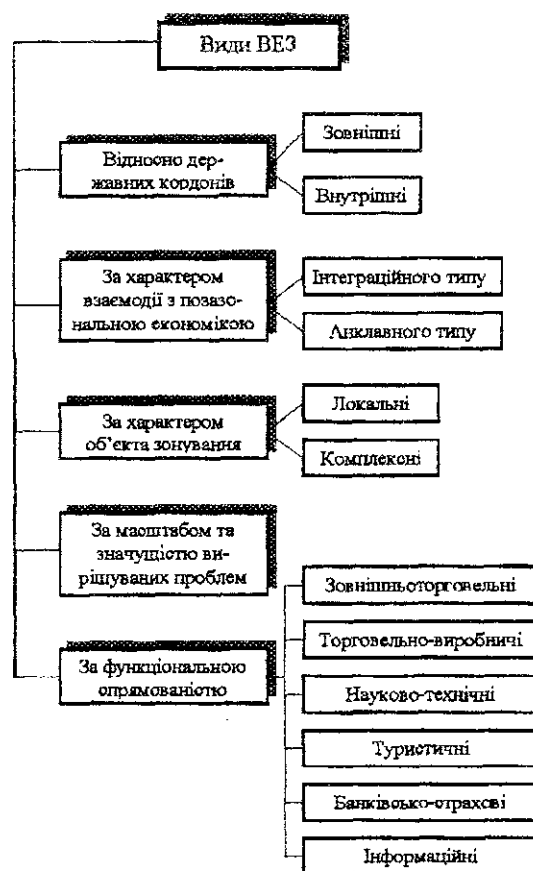

Рис. 2. Класифікація ВЕЗ

1. Відносно державних кордонів:
  - внутрішні — розташовані у внутрішніх регіонах країни;
  - зовнішні — розташовані безпосередньо на кордоні.
2. За характером взаємодії із позазональною економікою:
  - інтеграційного типу — в механізм зони закладено принцип тісної взаємодії з суб'єктами підприємництва поза межами зони;
  - анклавного типу — зона функціонує в просторі, що є замкненим відносно позазональної господарської системи та відкритим для зовнішніх зв'язків.
3. За характером об'єкта зонування:
  - локальні (точкові) — розміщуються в межах спеціально визначеної незаселеної території площею до 500 га та має тільки об'єкти забезпечення життєдіяльності зони і є вільною від забудови;
  - комплексні — виконують декілька функцій.
4. За масштабами та значущістю вирішуваних проблем.
5. За функціональною спрямованістю: зовнішньоторговельні, торговельно-виробничі, науково-технічні, туристичні (або туристично-рекреаційні), банківсько-страхові (або офшорні території) та інформаційні зони [4].

Перша в світі БЕЗ торгового типу була створена в Греції у 166 році до н. е. на острові Делос, де було скасовано ряд податків, митних зборів, спрощено адміністративні формальності збереження та відправки вантажів. Місто Гамбург офіційно отримало статус «порто-франко» (вільна гавань) у 1510 році. На сьогодні цей порт обслуговує 50 країн світу, майже 50 млн. тон вантажів щорічно. На території колишньої Російської імперії, зокрема в Одесі (1817—1857), Батумі (1878), Амурському та Уссурійському краях (1858—1890), у Якутській та Приморській губерніях (1858—1909), у Мурманську (1876), у гирлі річок Об, Лена, Єнісей (1876—1906) існували аналоги БЕЗ [5].

Вільні економічні зони у 20 столітті, як правило, створювались та розвивались у промислово розвинених країнах: у США близько 200 зон зовнішньоторговельної спрямованості, Німеччині — 6 вільних портів і 3 безмитні зони, Франції — 2 райони вільної торгівлі та зони підприємницької діяльності, Іспанії — 3 безмитні зони, Італії — 3 спеціальні безмитні зони, Японії — торговельно-виробнича зона, в Англії — біля 25 зон і технопарків. Крім того, існують вільні зони в Канаді, Фінляндії, Греції, Ізраїлі та інших країнах.

Значний розвиток отримали БЕЗ в індустріальних країнах Тихоокеанського регіону: Тайвані, Гонконзі, Південній Кореї, Сингапурі. Створюються зони і в країнах, які мали досвід соціалістичного співробітництва: Угорщина, Польща, В'єтнам.

На сьогодні в світі нараховується більше 1200 різного роду БЕЗ, в тому числі 400 вільних торгових зон, 400 науково-промислових парків, більше 300 експортно-виробничих зон і біля 100 зон спеціального призначення (офшорні центри, зони рекреації, еколого-економічні регіони, туристичні центри та інші).

Сукупний обсяг експорту товарів тільки з експортно-виробничих зон зріс з 17 млрд. дол. в 1990 р. до 25 млрд. дол. В 1995 р., загальна кількість зайнятих тут збільшилась з 2 млн. до 3 млн. чоловік. В офшорних центрах сьогодні знаходиться майже третина банківських депозитів розвинених країн світу [6]. За станом на початок 1999 р. у вільних зонах виробляється, а також з них вивозиться продукція, вартість якої складає біля 15 % світового торгового товарообороту [7].

Велика кількість БЕЗ у світі обумовлюється пільгами, які надаються на таких територіях. Можна виділити 4 їх основні групи:

1. Зовнішньоторговельні пільги передбачають введення особливого митно-тарифного режиму (зниження або скасування експортно-імпортного мита) і спрощеного порядку здійснення зовнішньоторговельних операцій.
2. Фіскальні пільги містять норми, пов'язані з податковим стимулюванням конкретних видів діяльності або поведінки підприємців. Ці пільги можуть торкатися податкової бази (прибуток або доход, вартість майна тощо), окремих їх компонентів (амортизаційні відрахування, витрати на зарплату, транспорт), рівня податкових ставок, питань постійного або тимчасового звільнення від оподаткування;

3. Фінансові пільги включають різноманітні форми субсидій, що надаються у вигляді встановлення низьких цін на комунальні послуги, зниження орендної плати за користування земельними ділянками і виробничими приміщеннями, а також за рахунок бюджетних коштів і преференційних державних кредитів.

4. Адміністративні пільги надаються адміністрацією зони з метою спрощення процедур реєстрації підприємств і режиму в'їзду-виїзду іноземних громадян, а також надання різноманітних послуг.

Завдяки пільгам, які надаються у вільних зонах, суб'єкти підприємництва мають можливість отримувати великі прибутки: в середньому їх норма складає 30-35 % за рік, а в азійських зонах — 40 %. Строк окупності вкладених засобів значно скорочується і складає 2—3,5 років [6].

Важливо також зазначити, що податкові пільги далеко не головний стимул для залучення в зону іноземного капіталу через велику конкуренцію існуючих ВЕЗ. Суттєвішими в цьому відношенні можуть виявитися сьогодні такі фактори, як політична стабільність, інвестиційні гарантії, якість інфраструктури, кваліфікація робочої сили, спрощення адміністративних процедур, а також можливість одержання на внутрішньому ринку відносно дешевих кредитів [8].

На шляху до ринкової економіки Україні важливо використовувати досвід інших країн. Особливої уваги заслуговує Китай: 14 перших ВЕЗ принесли 40 % експорту та 23 % ВВП. За 10 років в зоні Шеньчжень досягнутий 200 % приріст валової продукції промисловості. Ця країна має позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у сумі 20 млрд. дол., а валютні резерви зросли до 75 млрд. дол. В першій половині ХХІ століття китайська економіка може стати найсильнішою в світі.

Політика «відкритих дверей» через ВЕЗ забезпечила створення в Китаї 270 тис. іноземних і спільних підприємств, а обсяг прямих іноземних інвестицій складає біля 200 млрд. дол. Потужні підприємства Китаю вже створюють свої філіали за кордоном, які працюють більше ніж у 120 країнах світу. В свою чергу біля 4500 зарубіжних китайських підприємств інвестували в світову економіку більше 5 млрд. дол. США. В Китаї створено 5 особливих економічних районів, 14 приморських міст, в яких створено 32 райони техніко-економічного розвитку, 52 райони розвитку високої і нової технології державного рівня. В економіку однієї провінції Хайнань залучено 13 млрд. дол. США з 52 країн світу, створено 5200 спільних підприємств, щорічні темпи приросту валового внутрішнього продукту складають в середньому 13,7 %. Населення цієї провінції (7 млн. постійних та 8 млн. тимчасових жителів) забезпечило обсяг зовнішньої торгівлі у 1994 році по імпорту — 9,8, експорту — 17 млрд. дол. США. Зарубіжні фірми перших 2 роки зовсім звільняються від податку, а потім протягом 3 років сплачують тільки його половину. Будівництво набуває шалених темпів через достаток робочої сили. Ділові люди світу поспішають вкласти кошти і використати сприятливі умови протягом 5 років [9].

Китайський Уряд ставить за мету залучення іноземних інвестицій за рахунок цілеспрямованого регіонального і галузевого протекціонізму і послаблення податків на імпортовані товари, необхідні для виробництва експортних продуктів. Найважливішим уроком китайського досвіду є підтвердження того, що агресивна експортна стратегія — це ключ для досягнення економічного зростання.

Методи подолання кризи в країнах світу відпрацьовувались з урахуванням національних особливостей кожної країни — але загальною особливістю є ефективне використання національних ресурсів і світового досвіду, залучення інвестицій, інтегрування у світову економіку.

Рушійною силою процесів створення ринкової економіки є керівники і спеціалісти, які оволоділи сучасними методами роботи. В Україні створені нові освітянські заклади, на які покладена задача підготовки керівників для ринкової економіки самого високого рівня. Однак мало використовується їх безпосереднє стажування за кордоном. Тоді як Японія, перебуваючи в економічній кризі, за 10 років (1955—1965) простажувала у США понад 28 тисяч керівників, фахівців різних рівнів управління і галузей, які привезли в країну найсучасніші технології управління. Вони стали ініціаторами, впроваджувачами, консультантами у відповідних економічних системах Японії. Одночасно в національному масштабі

була проголошена на найвищому рівні головна національна ідея пропаганди продуктивності праці, раціонального використання ресурсів.

Геополітичне положення України повинно бути використане для надання міжнародних послуг через комунікаційну інфраструктуру мереж, рекреаційно-туристичні ресурси. Більше третини експортних послуг в світі дають транспортні послуги, а прибутки від іноземного туризму багатьох країн складають 25 % (в деяких 50–70 %) всіх надходжень від експорту. Наприклад, на своєму західному кордоні Польща за 1994 рік за рахунок розвитку прикордонної інфраструктури і створення умов для прикордонної торгівлі та виробничої кооперації отримала 4 млрд. дол., Іспанія отримує 17 млрд. дол. — або 30 % від щорічного експорту, Італія — 11 %, Данія — 8 %.

За алегоричним порівнянням одного із вчених-економістів теперішня економіка нашої держави нагадує родючу, але суху землю. Незначне скорочення податків «лише зволожить її», тотальне зменшення податкового пресу зменшить бюджетні надходження і буде нагадувати «злив» соціального плану, яка змете все «вирощене на цій землі». Створення сприятливих умов для підприємництва і, як наслідок, активізації інвестиційної діяльності у вигляді оптимально розподілених ВЕЗ і є тим «життєдайним дощем», який забезпечить стабілізацію економічного стану — спочатку в окремих регіонах, а потім всієї держави.

В Україні прийнято Закон «Про загальні засади створення і функціонування ВЕЗ». Головною метою їх створення є прискорення соціально-економічного розвитку країни за рахунок іноземних інвестицій. Щоб зацікавити іноземного інвестора і активізувати виробництво, ВЕЗ є привабливішими, ніж залучення іноземних кредитів, навіть під 6–7 % річних, і це підтверджує досвід інших країн. Тим більше, що під виділені незначні кредити капіталістичні країни, як правило, додатково продають продукцію надзвичайно дорого і низької якості.

Однак, Україна, ігноруючи міжнародний досвід розвинених країн зі стабільною економікою і колишніх соціалістичних країн у створенні ВЕЗ, не достатньо використовує цей важливий економічний важіль у відродженні економіки. Основна причина — неузгодженість загальнодержавних і регіональних економічних інтересів. Уряд виступає за окрему економічну систему всієї України з ринковими складовими елементами, але остерігається того, що при цьому буде мати місце закріплення економічної влади регіональної номенклатури. Більшість депутатів також за підлеглу систему з переважними командними якостями. Тому ані Уряд, ані Парламент над правовим забезпеченням зон достатньо не працюють. Хоча в 1998–1999 роках мали місце позитивні зрушення. Розвиток регіональної автономії не веде до сепаратизму і це вже зрозуміли всі, навіть в тих державах, які є менш привабливими, ніж Україна, для іноземних інвесторів.

До недавнього часу в Україні функціонувала лише Північнокримська спеціальна експериментальна економічна зона (ПЕЕЗ) «Сиваш», яка була створена у 1996 р. Вона відноситься до зон підприємницького характеру і направлена на поживлення малого та середнього бізнесу в депресивному районі за рахунок сприятливих умов для вільної торгово-економічної діяльності підприємців та надання пільг для створення нових виробництв.

В грудні 1998 року Верховна Рада прийняла Закон «Про ВЕЗ і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» (передбачається створення ВЕЗ «Азов» та «Донецьк»), а також «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності в Закарпатській області». В 1999 році були прийняті Закони про створення ВЕЗ «Яворів», «Курорт-поліс Трускавець» та «Славутич».

В той же час проєктів ВЕЗ в Україні розроблено вже декілька десятків. Найвідоміші такі: «Інтерпорт-Ковель», «Порто-Франко» (Одеса), «Аджалик» (Одеська обл.), «Жовква», «Мостиска» (обидві — Львівська обл.), зональні проєкти Миколаївської та Чернівецької облдержадміністрацій, Дніпропетровської області, де в Кривому Розі та Дніпродзержинську готується техніко-економічне обґрунтування створення в Криворізькому залізничному басейні ВЕЗ «Кривбас».

Сучасна кредитна політика є складовою частиною міжнародних економічних стосунків і спільного підприємництва (СП). Під час створення СП, фінансово-промислових груп мали місце помилки, що повторюються при намірах створення ВЕЗ. Міжнародні банки,

МБФ, ЄБРР розвинені країни і багаті люди світу не поспішають вкладати кошти в економіку України, хоча Президент України особисто відвідав і запросив до співпраці надзвичайно багато країн світу.

Вихід з економічної кризи неможливий без експериментів та використання прогресивного зарубіжного досвіду. Для поліпшення економічного стану України у Президента та Уряду залишилось не так вже й багато важелів. Створення БЕЗ безумовно сприяло б відродженню як окремих регіонів, так і в цілому економіки нашої держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пила В., Чмир О. До питання формування БЕЗ в Україні // Економіка України. — 1996. — № 5. — С. 18—25.
2. Украина: поступь в XXI век. Проект // Голос Украины. — 2000. — 2 февр. — С. 3—10.
3. Ярова Н. та ін. Світовий досвід організації вільних економічних зон // Розбудова держави. — 1996. — № 12. — С. 37—43.
4. Пила В. І., Чмир О. С. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика: навчальний посібник. — К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. — 328 с.
5. Пила В., Чмырь О. Общие подходы и концепции формирования зон свободного предпринимательства на территории Украины // Экономика Украины. — 1992. — № 1. — С. 29—35.
6. Шолохов В. Пионеры СЭЗ // Капитал. — 1998. — № 7—8. — С. 27—40.
7. Кузьменко В. П., Кузнецова Л. И. Свободные экономические зоны: мифы и реальность // Экономика предприятия. — 1999. — № 2/3. — С. 24—34.
8. Свободные экономические зоны и их влияние на социально-экономическое развитие региона / Под ред. В.П. Журавлёва. — Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 1998. — 164 с.
9. Коли стануть вільними «вільні економічні зони» // Закон і бізнес. — 1996. — № 6. — С. 3.

Рекомендовано кафедрою менеджменту організацій.

Надійшла до редакції 16. 05. 00.
Рекомендована до друку 15. 06. 00.

Несен Леонід Миколайович — доцент, **Сердюк Тетяна Василівна** — аспірант.

Кафедра менеджменту організацій:

Дорохін Юлія Вікторівна — студентка факультету будівництва та його інженерно-економічного забезпечення.

Вінницький державний технічний університет

УДК 338.53

Б. Є. Грабовецький, к. с. н., доц.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ В УПРАВЛІННІ ВИРОБНИЦТВОМ

В статті розглядається зміст стратегічного аналізу як функції стратегічного управління, та особливості його реалізації в окремих галузях промисловості.

Всі елементи управління знаходяться в неперервному зв'язку, що відображає замкнений цикл діяльності підприємства: оцінка — план — виконання — оцінка. Отже, економічний аналіз за результатами якого здійснюється оцінка, є початковою і завершальною стадіями процесу управління. Оскільки економічний аналіз є однією з найголовніших функцій управління, то він повинен розвиватися і вдосконалюватися у відповідності з розвитком і вдосконаленням управління виробництвом.

Ринкові перетворення і трансформація економічного середовища в Україні зумовлюють кардинальні зміни в принципах і методах управління виробництвом. Ринкова економіка вимагає від керівників всіх рівнів вміння приймати не тільки поточні рішення, а і само-

© Б. Є. Грабовецький, 2001

Вісник ВПІ, 2001, № 4

47